1932'den 2012'ye TÜRK DİL KURUMU*

Nail Tan

12 Temmuz 2019'da TDK'nin kuruluşunun 87. yıl dönümünü kutluyoruz. Bu vesileyle 80. yıl dolayısıyla hazırladığımız özet tarihçeyi, idari bilgileri güncelleyerek yayımlıyoruz.

Kuruluşu hazırlayan olaylar ve kuruluş

Bir milleti meydana getiren temel unsurların başında dil bağı gelir. Türkiye Cumhuriyeti 29 Ekim 1923 tarihinde kurulduğunda millî birlik ve beraberliğin sağlanması, yeni bir toplum yapısı oluşturulması amacıyla kültür çalışmalarına, inkılaplara ağırlık verildi. Bu çalışmaları bilimsel bir temele oturtmak, bilimin ışığında yürütmek gerekiyordu. Bu sebeple önce 1924 yılında İstanbul Dârülfünununda (Üniversitesinde); Türk dili, tarihi, kültürü üzerinde araştırmalar, incelemeler yapmak üzere Türkiyat Enstitüsü kuruldu. Enstitü, bütün Türkiye'nin ihtiyacına cevap veremeyeceğinden Ankara'da 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu) ve 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti adlı bilim derneklerinin kurulması gerçekleştirildi.

Türk Dili Tetkik Cemiyetinin (TDTC) 12 Temmuz 1932 tarihinde resmen kurulması öncesinde yaşanan bazı dil olayları, bu oluşumu zaruri hâle getirmişti.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında dilde sadeleşme ve alfabeyi geliştirme, değiştirme yönlerinde önemli tartışmalar yaşanmıştı. 1927 yılında Azerbaycan'da Latin kökenli bir alfabenin kullanılmaya başlanması Türkiye'yi de etkiledi. Aynı yıl, Gazi'nin ***Büyük***

* Bu yazıda kullanılan ilk fotoğraf ***Fotoğraflarla Atatürk***, Ankara Büyükşehir Belediyesi (2005) adlı kitaptan; son fotoğraf TDK ve diğer fotoğraflar Taha Toros arşivinden alınmıştır.

Mustafa Kemal (Atatürk) [1881-1938]

Nutuk'unu okumasından sonra dil ve alfabe tartışmaları alevlendi. 3 Şubat 1928 tarihinde İstanbul'da ilk Türkçe hutbe okundu. 20 Mayıs 1928 tarihinde TBMM'de kabul edilen bir kanunla (Beynelmilel Erkânın Kabulü Hakkında 1288 sayılı Kanun) milletlerarası rakamların kullanılmasına başlandı. Kanunun müzakereleri sırasında alfabenin değiştirilmesi isteği de sık sık dile getirildi. Maarif Vekâletince (MEB) Latin kökenli yeni Türk alfabesini hazırlamak üzere 27 Mayıs 1928 tarihinde Dil Heyeti / Dil Encümeni kuruldu. Encümen, alfabeyi hazırladı; Gazi'nin ve uzmanların önünde tartışılarak alfabeye son şekli verildi. TBMM, 1 Kasım 1928 tarihinde yeni Türk alfabesi kanununu (Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında 1353 sayılı Kanun) kabul etti.

Dil Encümeni yeni alfabeyle dil ve yazım birliğini sağlamak üzere 1928 yılında bir ***İmla Lügati*** ve ***Gramer*** hazırlığına başladı. Bakanlar Kurulunca 24 Kasım 1928 tarihinde ***Resmî Gazete***'de yayımlanan Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi uygulamaya konularak açılan Millet Mektepleri ile daha sonra Halkevlerinde açılan kurslarda milyonlarca vatandaşımız yeni harflerle okuyup yazmayı öğrendi.

Dil Heyeti / Encümeni Yazı / Harf İnkılabından sonra dağılmadı. Yeni üyelerin katılımıyla genişletildi. Bakanlar Kurulu kararıyla (15 Aralık 1928) adı Dil İstişare Heyeti oldu. Genişletilmiş Dil Encümeni, ilk iş olarak Dil Heyetinin ele aldığı ***İmla Lügati***'nin hazırlığını hızlandırdı ve 12 Aralık 1928'de yayımladı. 25.000 kelimeden oluşan bu ***İmla Lügati / İmla Kılavuzu*** 1941 yılına kadar okullarda ve devlet kuruluşlarında kullanıldı. Heyet / Encümen, bu yayının ardından 1929'da ***Türk Sözkitabı*** adlı bir sözlük çalışmasına başladı. 1931 yılı ortalarına kadar yaklaşık 50.000 sözü gözden geçirdi. Ödeneği kesildiği için çalışmasını tamamlayamadan dağıldı. Bu dağılma, Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulmasını sağladı. Heyet / Encümen, dil çalışmalarını başarıyla sürdürseydi cemiyetin kurulması gündeme gelmeyebilirdi.

19 Nisan 1931 tarihinde kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu), 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında Ankara'da 1. Türk Tarih Kurultayı'nı düzenlemişti. Kurultay'ın son gününde derneğin Merkez Heyeti (Yürütme Kurulu) seçilmişti. 11 Temmuz 1932 günü Merkez Heyeti üyeleri Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'i ziyaret etmişlerdi. Tarih sohbetinin sonunda Gazi; "Dil işlerini düşünecek zaman da gelmiştir. Ne dersiniz?" sorusunun ardından Türk Tarihi Tetkik Cemiyetine kardeş bir cemiyetin / derneğin kurulmasını, adının da Türk Dili Tetkik Cemiyeti (TDTC) olmasını istedi. Kurulacak dil cemiyetinin görev şemasını da kendi elleriyle çizdi:

Çankaya Köşkü'ndeki toplantıda cemiyetin kuruluşunu gerçekleştirmek üzere Sâmih Rifat, Ruşen Eşref (Ünaydın), Celal Sahir (Erozan) ve Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) Beyler görevlendirildiler. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Nizamnamesi (Tüzüğü) örnek alınarak bir tüzük hazırlandı. Ertesi gün, 12 Temmuz 1932 tarihinde Dâhiliye / İçişleri Vekâletine / Bakanlığına tüzükle birlikte kuruluş izni için dilekçe verildi. Aynı gün cemiyetin kuruluş izni çıktı, tüzüğü onaylandı.

Kuruluş aşamasındaki ilk tüzüğün başlangıç maddeleri şöyledir:

1. Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin yüksek himayeleri altında ve Ankara şehrinde Türk Dili Tetkik Cemiyeti adlı ilmî bir cemiyet kurulmuştur.
2. Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekili (MEB Bakanı) bu cemiyetin fahri reisidir.
3. Cemiyetin maksadı; Türk dilini tetkik ve elde edilen neticeleri neşir ve tamim etmektir.
4. TDTC maksadına ermek için aşağıdaki vasıtaları kullanır:
   a. Toplanıp ilmî müzakerelerde bulunmak,
   b. Türk dilini kendi menşelerine, tekâmülüne ve ihtiyaçlarına göre tespit ve tedvin etmek,
   c. Türk dilini tetkike yarayacak vesaik ve malzemeyi elde etmek, eski kitaplardan ve memleketin her mıntıkasındaki halk dilinden derlemeler yapmak, yaptırmak,
   d. TDTC mesaisinin semerelerini her türlü yollarda neşre çalışmak.

TDTC'nin kurucu başkanı Sâmih Rifat, Fahri Başkanı Maarif Vekili Esat (Sagay), Umumi Kâtibi / Genel Sekreteri Ruşen Eşref (Ünaydın), veznedarı Celal Sahir (Erozan) ve üyesi Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) Bey'di.

TDTC adı, II. Kurultay'da (1934) Türk Dili Araştırmaları Kurumu, III. Kurultay'da (1936) da Türk Dil Kurumu olarak değiştirildi.

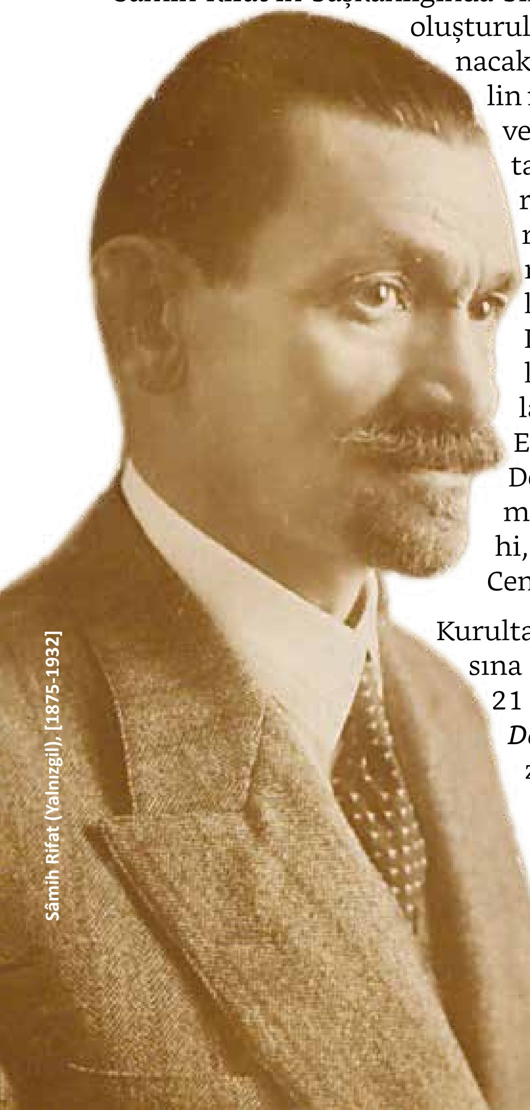
Kurum çalışmaları

TDK'nin tarihini ve çalışmalarını iki bölümde incelemek gerekir: 1. Dernek Dönemi (1932-1983), 2. Devlet Bilim Kurumu Dönemi (1983 sonrası).

A. Dernek Dönemi (1932-1983)

TDTC, ilk önemli iş olarak 26 Eylül 1932 tarihinde I. Türk Dili Kurultayı'nı toplamak üzere harekete geçti. Kurultay hazırlıklarını yürütmek üzere Sâmih Rifat'ın başkanlığında bir Müteşebbis Heyet / Düzenleme Kurulu oluşturuldu. Kurultay'da Türk diliyle ilgili ele alınacak konular üç başlık altında toplandı: 1. Dilin menşei, 2. Türk dilinin bugünkü hâli, asri ve medeni ihtiyaçları, 3. Türk dilinin müstakbel inkişafları. 26 Eylül-4 Ekim 1932 tarihleri arasında İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan Kurultay'da köklü kararlar alındı. Bir program yapıldı. Dokuz kişiden oluşan Merkez Heyeti / Yönetim Kurulu seçildi. Yeni, geliştirilmiş tüzük kabul edildi. Tüzükte, cemiyetin çalışmalarının altı kol hâlinde (Lengüistik-Filoloji, Etimoloji, Gramer-Sentaks, Lügat-Istılah, Derleme-Neşriyat) yürütüleceği belirlenmişti. Kurultay'ın toplandığı 26 Eylül tarihi, Dil Bayramı olarak tüzüğe dâhil edilmişti. Cemiyetin her ilde taşra birimi kurulacaktı.

Kurultay sonrası, alınan kararların uygulanmasına hemen başlandı. Bakanlar Kurulunca 21 Kasım 1932 tarihinde kabul edilen *Söz Derleme Talimatnamesi*'nin gereği, halk ağzından yeni kelime derlenmesine ağırlık verildi. Ayrıca, dilimize girmiş Arapça ve Farsça kelimelere karşılıklar bulmak üzere anketler hazırlanıp uygulandı. 2. Türk Dili Kurultayı'nın (3.den itibaren

Sâmih Rifat (Yalnızgil), [1875-1932]

Türk Dil Kurultayı) toplandığı 18-23 Ağustos 1934 tarihine kadar, halk ağzından derlenen sözlerle ilgili fiş sayısı 130.000'i buldu. Arapça Farsça 1382 kelimeye Türkçe karşılık olarak önerilen 1100 kelimeden 640'ı Merkez Heyetince kabul edildi. İki Kurultay arasındaki iki yıllık dönemde on kitap yayımlandığı görüldü.

Kurucu ve koruyucu (hami) başkan Atatürk; TDK'nin çalışmalarını yakından takip etmiş, bazı yönetim kurulu toplantılarına da başkanlık etmiştir. Atatürk'ün TDK'ye ilgisi ve çalışmalarını takip konusundaki hassasiyeti, TDK'nin 863 numaralı ***Atatürk ve TDK*** adlı yayınında da ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Atatürk döneminde; 2. Türk Dili Kurultayı (18-23 Ağustos 1934) ve 3. Türk Dili Kurultayı (24-31 Ağustos 1936) yine Dolmabahçe Sarayı'nda toplanmış, Kurumun çalışmaları gözden geçirilmiş, yeni dönem iş programları onaylanmış, yönetim kurulları seçilmiştir. 3. Kurultay'da Güneş Dil Teorisi tartışılmış; yurt dışından önemli dil bilimciler, Türkologlar çalışmalara katılmıştır. 3. Kurultay'da TDK Tüzüğü genişletilmiş, daha kolay uygulanır duruma getirilmiştir. 1936 yılında yapılan bu tüzük değişikliğine göre artık Millî Eğitim / Kültür Bakanları, Kurumun fahri başkanı değil asli başkanı olmuşlardır. TBMM Başkanı, Başbakan ve Genelkurmay Başkanı ise fahri / onursal başkan kabul edilmiştir. Çalışma kollarının adları da yenilenmiştir: 1. Lengüistik-Filoloji Kolu, 2. Gramer-Sentaks Kolu, 3. Lügat-Filoloji Kolu, 4. Terim Kolu, 5. Derleme Kolu, 6. Yayın Kolu. Yine bu tüzük değişikliği çerçevesinde; bundan böyle kurultayların üç yılda bir toplanacağı, Halkevlerinin Dil tarih Edebiyat Komitelerinin Kurumun taşra teşkilatı olacağı hususları benimsenmiştir.

Bilimsel bildirilerin tartışıldığı ilk üç kurultaydan sonra TDK'nin iki-üç yıllık çalışmalarının gözden geçirildiği, harcamalarının incelendiği, yeni dönem çalışma programının kabul edildiği ve yönetim organlarının seçildiği dernek genel kurulu niteliğindeki olağan kurultaylar hep Ankara'da düzenlendi: 4. Kurultay 1942, 5. Kurultay 1945, 6. Kurultay 1949, 7. Kurultay 1954, 8. Kurultay 1957, 9. Kurultay 1960, 10. Kurultay 1963, 11. Kurultay 1966, 12. Kurultay 1969, 13. Kurultay 1972, 14. Kurultay 1974, 15. Kurultay 1976, 16. Kurultay 1978, 17. Kurultay 1980, 18. Kurultay 1982. 1951, 1964 ve 1973 yıllarında üç defa tüzük değişikliği amaçlı Olağanüstü Türk Dil Kurultayı toplandı. Bu kurultaylardan 8-10 Şubat 1951 tarihleri arasında düzenleneni TDK tarihi bakımından ayrı bir önem taşır. Bu kurultayda; cumhurbaşkanlarının koruyucu başkanlıkları tüzükten çıkarıldı, sadece kurucu olarak Atatürk'ün adı belirtildi. Millî Eğitim Bakan-

larının doğal başkanlıkları kaldırıldı, yeni Dernekler Kanunu çerçevesinde yönetim, denetleme, haysiyet kurulları oluşturuldu.

Atatürk'ün yaşadığı dönemde; TDTC, TDAK ve TDK'nin giderleri MEB vasıtasıyla devletçe karşılandı. Atatürk'ün vefatı sonrası vasiyeti gereği, T. İş Bankasındaki hisselerinin geliri TTK ve TDK arasında eşit paylaştırıldı, ayrıca yetmediği hâllerde MEB bütçesinden mali destekte bulunuldu. 1951 Olağanüstü Kurultayı'nda TDK'nin devletle bağları koptu. Ata'nın mirası ve yayın satış geliriyle 1951-1983 arasındaki çalışmalarını yürüttü.

Tüzük gereği; Cumhurbaşkanları Mustafa Kemal Atatürk 1932-1938, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1938-1950 ve M. Celal Bayar da 1950-1951 yılları arasında TDK'nin koruyucu / hami başkanlığını yapmışlardır.

TDK'nin dernek statüsünde çalıştığı 1932-1983 döneminde başkanlık yapan şahsiyetler şunlardır:

Mustafa Sâmif Rifat: (12.07.1932-03.12.1932 Vefat)

Esat (Sagay): Millî Eğitim Bakanı, Fahri Başkan, 12.07.1932-18.08.1932

Dr. Reşit Galip (Baydur): Millî Eğitim Bakanı, Fahri Başkan, 04.12.1932-19.08.1933

Dr. Refik (Saydam): Millî Eğitim Bakanı, Fahri Başkan, 19.08.1933-26.10.1933

Yusuf Hikmet (Bayur): Millî Eğitim Bakanı, Fahri Başkan, 27.10.1933-08.07.1934

Abidin Özmen: Millî Eğitim Bakanı, 09.07.1934-09.06.1935

Saffet Arıkan: Kültür / Millî Eğitim Bakanı, 10.06.1935-28.12.1938

Hasan Âli Yücel: Kültür / Millî Eğitim Bakanı, 28.12.1938-05.08.1946

Reşat Şemsettin Sirer: Millî Eğitim Bakanı, 05.08.1946-09.06.1948

Tahsin Banguoğlu: Millî Eğitim Bakanı, 10.06.1948-22.05.1950

Avni Başman: Millî Eğitim Bakanı, 22.05.1950-02.08.1950

Tevfik İleri: Millî Eğitim Bakanı, 11.08.1950-10.02.1951

Hakkı Tarık Us: 1951-1954

Prof. Dr. Macit Gökberk: 1954-1960, 1969-1976

Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu: 1960-1963

Agâh Sırrı Levend: 1963-1966

Prof. Dr. Gündüz Akıncı: 1966-1969

Prof. Dr. Seha L. Meray: 1976-1978

Prof. Dr. Şerafettin Turan: 1978-1983

Dernek döneminde TDK'de Yönetim Kurulu Başkanlığı yanında en önemli makam, umumi kâtiplik / genel sekreterlik / genel yazmanlıktı. Genel Kurul ve Yönetim Kurulu kararları bu makam tarafından hayata geçiriliyor, yazışmalar yürütülüyordu. 1932-1983 döneminde bu görevde bulunan çoğu şair, yazar, bilim insanı şahsiyetler şöyle sıralanabilir:

Ruşen Eşref (Ünaydın): 1932-1933

Prof. İbrahim Necmi Dilmen: 1933-1945

Hasan Reşit Tankut: 1945-1951

Agâh Sırrı Levend: 1951-1960

Behçet Kemal Çağlar: 1960

Sami Nabi Özerdim: 1960-1963

Ömer Asım Aksoy: 1963-1978

Cahit Külebi: 1978-1982

Kemal Demiray: 1982-1983

1982 Anayasası'nın 134. maddesi gereğince TDK ve TTK "Atatürk'ün manevi himayelerinde, Cumhurbaşkanı'nın gözetim ve desteğinde kurulan Başbakanlık Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumuna bağlı bir bilim kurumu" hâline getirildiğinde (17.08.1983) kurumun üye kayıt defterinde -ölenlerle birlikte- üye sayısı 1346 görülmekteydi. Onur/şeref üyesi sayısı 13, yardımcı üye sayısı 70 ve haberleşme üyesi sayısı da 37'ydi. Devir öncesi TDK'de şu kollar bulunuyordu: Sözlük Kolu, Terim Kolu, Dil Bilim ve Dil Bilgisi Kolu, Derleme Tarama Kolu, Yayın ve Tanıtma Kolu. 35 kişiden oluşan Yönetim Kurulunca seçilen Yürütme Kurulunda başkan, asbaşkan, genel yazman, sayman ve beş kol başkanı görev yapmaktaydı.

Dernek döneminde TDK çalışmaları genellikle 1936 tüzüğündeki; "Türk dilinin öz güzelliğini meydana çıkarmak, onu dünya dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe eriştirmek." ve 1951 tüzüğündeki; "Dilimizin özleşmesini ve bütün bilim, teknik, sanat kavramlarını karşılayacak yolda gelişmesini devrimci bir anlayışla ve bilim metotlarına uygun olarak sağlamaya çalışmak." amaçları doğrultusunda yürütüldü denilebilir. Bu çerçevede bir yandan Türkçenin zenginleştirilmesi sağlanırken, diğer yandan yabancı kökenli söz varlıklarının Türkçe karşılıkları bulunarak özleşmeye önem verildi. TDK'nin kollar marifetiyle gerçekleştirdiği önemli çalışmaları şöyle özetlenebilir:

a. Derleme Tarama Kolu çalışmaları

Türkçeyi zenginleştirmek, söz dağarcığını belirlemek amacıyla halk ağzından henüz yazı diline geçmemiş kelimeler, söz varlıkları derlendi. Bu çalışma paralelinde eski kaynaklarda yer aldığı hâlde günümüzde kullanılmayan veya değişik biçimde dile yerleşmiş kelimelerin, söz varlıklarının metinlerden taranmasına da önem verildi. Derleme ve tarama çalışmaları sonucunda dilimize binlerce söz varlığı kazandırıldı. Elde edilen malzeme; ***Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi, Tarama Dergisi, Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*** ile ***Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*** gibi kitaplarda toplandı. Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu'nun yurt genelinde yaptığı ağız araştırmalarında da Türkçeyi zenginleştiren dil malzemesi elde edilip yayımlandı.

1970 yılında başlatılan ***Tarihsel Sözlük*** çalışmalarında, 13. yüzyıldan bu yana Türkiye Türkçesinde kullanılan her kelimenin tarihi ortaya konulmaya çalışıldı ancak bu çalışma geniş kapsamı dolayısıyla tamamlanamadı.

b. Sözlük Kolu çalışmaları

Aydınların, öğrencilerin, halkın yararlanacağı bir güncel ***Türkçe Sözlük*** hazırlanmasına 1936 yılında başlandı. 1939 yılında çalışmalar hızlandırıldı ve sözlüğü hazırlama görevi Dr. Mehmet Ali Ağakay'a verildi. Dr. Ağakay'ın hazırladığı, dil uzmanlarınca da incelenen ***Türkçe Sözlük***'ün ilk baskısı 1945 yılında yapıldı. İçinde 25.574 madde başı ve 6.530 madde içi olmak üzere 32.104 söz varlığı bulunuyordu. Güncel ***Türkçe Sözlük***'ün Dr. Mehmet Ali Ağakay tarafından hazırlanmış geliştirilmiş yeni baskıları 1955, 1959 ve 1966 yıllarında yayımlandı. Beşinci baskıdan (1974) itibaren sözlüğü bir kurul hazırlamaya başladı. Geliştirilmiş altıncı (1974) ve yedinci (1983) baskılar da dernek döneminde gerçekleştirildi. Yedinci baskıda söz varlığı sayısı 59.727'ye yükselmişti.

Sözlük Kolu, ayrıca ***Resimli Türkçe Sözlük, Resimli İlkokul Sözlüğü, Kavramlar Dizini, Özleştirme Kılavuzu, Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Denemesi I-II, Fransızca Türkçe Sözlük*** ve ***İngilizce Türkçe Sözlük*** gibi yayınlar üretti.

c. Terim Kolu çalışmaları

Öncelikle ilk ve orta dereceli okullarda okutulan ders kitaplarında kullanılan Arapça ve Farsça kökenli terimlere Türkçe karşılıklar bulunmaya çalışıldı. TDK'nin kurucu ve koruyucu (hami) başkanı Atatürk, bizzat bazı geometri terimlerine Türkçe karşılıklar bularak bu konuda öncülük etti.

Terim Kolunca yayımlanan toplam 107.000 dolayında terim önerisini içine alan sözlükler, Türkiye'de bilim terimlerinin Türkçeleşmesine önemli katkılar sağladı. Dil bilimi, eğitim, felsefe, mantık, tıp, toplum bilimi, kitaplık bilimi, tarih, coğrafya, fizik, kimya, matematik, gök bilimi, halk bilimi, sinema ve televizyon, gösterim sanatları, bilişim ve kent bilimi alanlarında hazırlanıp yayımlanan terim sözlüklerini diğer bilim dallarıyla ilgili olanlar izledi. Terim sözlüklerinin sayısı 1983'te 102'yi buldu.

ç. Dil Bilimi ve Dil Bilgisi Kolu çalışmaları

Bu kol, öncelikle dil biliminin temel eserlerini Türkçenin gelişmiş bir dil bilgisi kitabıyla yazım / imla hazırlayıp yayımlamayı programına aldı. Bu çerçevede, ***Yeni İmla Kılavuzu*** hazırlanarak 1965'te bastırıldı. Kılavuzun 11. Baskısı, 1981 yılında ***Yeni Yazım Kılavuzu*** adıyla yayımlandı. ***Dilbilgisi*** (Tahir Nejat Gencan), ***Türk Dili Grameri*** (A. N. Kononov), ***Doğu Türkçesi Grameri*** (C. Brockelmann) kolun baskıya hazırladığı bazı eserlerdir.

d. Yayın ve Tanıtma Kolu çalışmaları

Türk dili ve edebiyatıyla ilgili yayınlar yapmak, dergi çıkarmak ve kurumu, çalışmalarını tanıtmak kolun başlıca görevleridir.

1932-1983 döneminde TDK'ce kitap, ***Belleten*** ciltleri ve ikinci baskılar dâhil 621 yayın üretildi. 1983 yılında devlet bilim kurumu durumuna getirildiğinde son olarak "TDK Yayınları: 518" numarası verilmişti.

Kurumun popüler dil ve edebiyat dergisi ***Türk Dili***, 1933 yılından bu yana dört dizi hâlinde yayımlandı. Aylık dil ve edebiyat dergisi ***Türk Dili***, Ekim 1951 sayısından bu yana kesintisiz yayımını sürdürdü. Dernek döneminde 381 sayısı basıldı. 29 sayısı özel sayı olarak yayımlandı.

Ruşen Eşref (Ünaydın) [1892-1959]

TDK Yıllıkları (1943, 1944, 1945-1946), 1953'ten itibaren yayımlanan *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1962-1969 yılları arasında 15 sayı yayımlanan *Türk Dil Kurumu Haberleri* diğer süreli yayınlardır.

Kol çalışmaları çerçevesinde çok sayıda konferans, panel, açık oturum, radyo-TV konuşması düzenlendi. 27-29 Eylül 1972 tarihleri arasında da Türk Dili Bilimsel Kurultayı gerçekleştirildi.

1955 yılından itibaren, bir yönetmelik çerçevesinde dil, edebiyat, basın ve bilim dallarında ödüller verildi.

TDK'nin önemli hizmetlerinin biri de dil ve edebiyat ağırlıklı bir uzmanlık kitaplığı kurmasıdır. Kitaplık kurulmasına, 1. Türk Dili Kurultayı'nda seçilen Genel Merkez Heyeti karar verdi. Kitaplığın nüvesini MEB Dil Encümeninden devredilen 200-250 kadar kitap oluşturdu. Bağış ve satın almalar sayesinde kitaplık zamanla çok zenginleşti. Yazma eser bakımından da takviyesi ihmal edilmedi. Dernek döneminde kitaplıktaki yayımlanmış ve yayımlanmamış kaynaklar; 1. Genel Danışma Kaynakları Bölümü ve 2. Uzmanlık Bölümü olarak okuyucunun hizmetine sunuldu. Dernek dönemi sona erdiğinde -1983 yılında- kitaplıkta; 20.335 basma eser, 630 yazma eser, 4.202 cilt süreli yayın ve 33 mikrofilm bulunmaktaydı.

TDK, 1932-1983 döneminde; Ankara Halkevinde bir odada, Dolmabahçe Sarayı'nda iki odada, Ankara Ulus Semtindeki Evkaf Apartmanı'nda bir dairede, Ulus İstanbul Caddesi üzerindeki sıra evlerden Anadolu Kulübü binasında, Kızılay'da Mükerrem Bey Apartmanı'nda (üç katlı, sekiz odalı), Sıhhıye Cihan Sokak'taki 1 numaralı üç katlı binada ve 1959'dan itibaren Kavaklıdere Atatürk Bulvarı 217 numaralı ilk binayla 1979'da yanında yaptırılan yeni binada faaliyetlerini sürdürdü.

B. Devlet Bilim Kurumu Dönemi (1983-)

12 Eylül 1980 Askerî Harekâtı'ndan sonra TDK ve TTK'nin bir devlet bilim kurumu olarak yeniden yapılandırılması kararlaştırıldı. 1982 Anayasası hazırlanırken bu yapılanma sağlandı. Yeni anayasanın 134. maddesine göre; "Atatürk'ün manevi himayelerinde ve Cumhurbaşkanlarının gözetim ve desteğinde Başbakanlığa bağlı Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (AKDTYK) kuruldu." TDK, Yüksek Kuruma bağlı dört bilim kurumundan biri oldu.

1982 Anayasası'nın 134. maddesine işlerlik kazandırmak amacıyla hazırlanan 2876 sayılı Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu, 11 Ağustos 1983 tarihinde TBMM'ce kabul edildi ve 17 Ağustos 1983 tarihli *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürülüğe girdi. TDK'nin dernek statüsün-

deki mevcut yönetim organları görevden ayrıldı. Kurum, hizmetlerini bir devlet bilim kurumu olarak kaldığı yerden sürdürmeye başladı. 17 Ekim 1983 tarihinde TDK başkanlığına Prof. Dr. Hasan Eren atandı.

2876 sayılı Kanun'da TDK'nin kuruluş amacı şöyle belirlenmişti:

Madde 36: TDK'nin amacı; Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe eriştirmektir.

37. maddede kuruma verilen on bir görev arasında şu hizmetler dikkati çekmekteydi:

a. Yazılı ve sözlü kaynaklardan Türk dili ile ilgili derleme ve taramalar yapmak,

b. Türk kültüründeki gelişmeye paralel olarak Türk dilinin özleşmesine, zenginleşmesine ve etimolojisine yarayacak inceleme ve araştırmalar yaparak yazım / imla kılavuzları ve sözlükler hazırlamak, bunları yazmak ve yayımlamak,

c. Türkçe dil bilgisi üzerinde araştırma ve incelemelerde bulunmak, buna dayalı olarak Türk dilinin yapısına uygun dil bilgileri ile Türkçenin tarihî ve karşılaştırmalı dil bilgilerini hazırlamak, bunları yazmak ve yayımlamak,

d. Bütün bilim, sanat ve teknik terim ve kavramları karşılayacak Türkçe terim ve kavramların bulunmasına yönelik araştırma ve incelemelerde bulunmak.

Söz konusu kanunun 38. maddesinde; TDK'nin üyeleri; asli üye, şeref üyesi ve haberleşme üyesi olarak sınıflandırılmıştır. Asli üyeler, altı yıl görev yapmak üzere 20'si Yüksek Kurum, 20'si de YÖK tarafından seçilen 40 üyeden oluşmaktaydı. Bu üyeler, TDK Bilim Kurulunu meydana getirmekteydi.

Kanunun 42. maddesinde TDK'nin yönetim organları sayılmıştı: Başkan, Bilim Kurulu, Yürütme Kurulu, Sekreter, Bilim ve Uygulama Kolları.

2876 sayılı Kanun'u uygulamak amacıyla Yüksek Kurum yönetimince on üç kadar tüzük, yönetmelik ve yönerge hazırlanıp uygulamaya sokuldu.

Devlet bilim kurumu döneminde TDK'de başkan, başkan yardımcısı, sekreter olarak görev yapan yöneticiler şunlardır:

Celal Sahir (Erozan) [1883-1935]

Başkanlar:

Prof. Dr. Hasan Eren: 1983-1993
Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun: 1993-2000
Prof. Dr. Hamza Zülfikar: Vekil, 2000-2001
Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın: 2001-2012
Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalin: 2012-2018
Prof. Dr. Gürer Gülsevin: 2018-

Başkan Yardımcıları:

Prof. Dr. Himmet Umunç: 1988-1991
Prof. Dr. Hamza Zülfikar: 1993-2001
Prof. Dr. Melek Özyetkin: 2010-2012
Ali Karaçalı: 2012-2016
Doç. Dr. Bilâl Çakıcı: 2016-2019
Prof. Dr. Feyzi Ersoy: 2019-

Sekreterler:

İ. Sefa Pehlivantürk: 1983-1988
Halil Selçuk: 1988-2001
Cafer Çetin: 2001-2002
Ramazan Güney: 2002-2004
Burhan Apatay: 2004-2005
Ali Karaçalı: 2005-2011

2876 sayılı AKDTYK Kanunu gereği 40'ar bilim adamı ve uzmandan oluşan TDK Bilim Kurulları; 1983-1989, 1989-1995 ve 1995-2001 yılları arasında üç dönem görev yaptı. Kurul üyeleri arasından üç yıl görev yapmak üzere seçilen altı üye ile TDK Başkanı'ndan meydana gelen Yürütme Kurulları; çalışmaları planlama ve uygulama, gelirleri harcama konularında gerekli kararları alıp uygulanmasını sağladı. 8 Kasım 2000 tarihinde Anayasa Mahkemesi, 2876 sayılı Kanun'un önemli bir bölümünü iptal etti. Bilim Kurulu, Yürütme Kurulu ortadan kalktı. Bu durum karşısında Başbakan'dan alınan bir onayla -yeni kanun yürürlüğe girinceye kadar- Yüksek Kuruma bağlı dört kurumun çalışmaları, Yüksek Kurum Başkanı'nın başkanlığında dört bağlı kurum başkanından oluşan Yönetim Kurulunun alacağı kararlar çerçevesinde yürütüldü. Yeni kanunun hazırlanıp TBMM'ce kabulü, iktidar değişikliği ve öncelikli kanunların çokluğu sebebiyle gecik-

ti. Bu ara dönem, 2000-2011 yılları arasını kapsadı. 2 Kasım 2011 tarih ve 28103 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanan 664 sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile yeniden yapılandırıldı. 2016 Anayasa Referandumu ve 24 Haziran 2018 Genel Seçimleri ile yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemine göre 664 sayılı KHK'de yeni bir düzenleme daha yapıldı. Cumhurbaşkanlığının 2018 / 1 sayılı Genelgesi ile Yüksek Kurum ve bağlı kurumlar Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlandı.

1983-2001 arası dönemde TDK çalışmaları şu kollar ve çalışma grupları vasıtasıyla yürütüldü:

a. Terim Bilim ve Uygulama Kolu

b. Ağız Araştırmaları Bilim ve Uygulama Kolu

c. Dil Bilimi Bilim ve Uygulama Kolu

ç. Gramer Bilim ve Uygulama Kolu

d. Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu

e. Kaynak Eserler Bilim ve Uygulama Kolu

f. Türkoloji Bilim ve Uygulama Kolu

g. Türk Dili Tarihi Bilim ve Uygulama Kolu

Kollar yanında; Tercüme Komisyonu, Kütüphane Komisyonu, Yayın Komisyonu, Tanıtma Komisyonu, Ödül Komisyonu, Yabancı Kelimelere Karşılıklar Bulma Komisyonu, Transkripsiyon Komisyonu, Yabancı Alfabeyle Yazılmış Metinlerin Transkripsiyonu Komisyonu ve Bilgisayar Komisyonu ile Atatürk ve Türk Dili Çalışma Grubu, Ad Bilimi Çalışma Grubu, Türkçe Sözlük Çalışma Grubu, Türkçede Batı Kökenli Yabancı Kelimeler Sözlüğü Çalışma Grubu, Halk Bilimi Metinleri Çalışma Grubu, Yeni Türk Edebiyatı Metinleri Çalışma Grubu, Türk Diliyle İlgili Tanıtıcı Eserler Çalışma Grubu, Başka Dillere Verdiğimiz Kelimeler Çalışma Grubu ve Resimli İlköğretim Sözlüğü Çalışma Grubu vasıtasıyla çalışmalar yürütüldü. ***Türk Dili, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*** ve ***Türk Dünyası Dil ve Edebiyat*** dergileri de oluşturulan yazı kurulları tarafından yayımlandı.

2001-2011 yılları arasında yapılan çalışmalar, -Atatürk Yüksek Kurumu yeni kanunu çıkarılıncaya kadar- TDK uzmanları ve geçici çalışma kurulları oluşturularak yürütüldü. Proje Yürütme Kurulları onayla görevlerini sürdürdü.

Bakanlar Kurulunca 11 Ekim 2011 tarihinde Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Teşkilat ve Görevleri Hakkında 664 sayılı Kanun Hükmünde Kararname kabul edilerek Atatürk Yüksek Kurumu ile bağlı dört

bağlı bilim kurumu yeniden yapılandırıldı. KHK, 2 Kasım 2011 tarihinde *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.

KHK'nin 10. maddesinde TDK'nin "özel bütçeli, kamu tüzel kişiliğine sahip, görev alanında bilimsel hizmet ve faaliyette bulunan bir kurum olup bir Başkan, bir Başkan Yardımcısı ve Bilim Kurulundan oluştuğu" belirtilerek 18 görevi sayılmıştır. Önceki kanunda sayılan görevlere yedi yeni görev eklenmiştir. Yeni görevler içinde şu maddeler de yer almaktadır:

*Türkçe ile ilgili yurt içinde ve dışında yapılan araştırmaları takip etmek; Bütünleşik Bilgi Sistemi dâhilinde, arşiv ve dokümantasyon merkezi, bilgi bankaları ve veri tabanları oluşturmak,

*Yönetim Kurulunca belirlenecek esaslar göre, Türkçeyi dünya milletlerine tanıtacak ve kullanımını yaygınlaştıracak uluslararası etkinlikler düzenlemek,

*Türkçenin ticari hayatta, kitle iletişim araçlarında, eğitim ve öğretim kurumlarında ve sosyal hayatın diğer alanlarında doğru ve güzel kullanılması hususunda öncü görevi üstlenerek gerekli uyarılar yapmak, girişimlerde bulunmak, kamuoyunu, kurum ve kuruluşları bilgilendirmek, Türkçenin yozlaştırılmasına, yabancı sözcüklerin ve yazım biçimlerinin yayılmasına karşı dil bilincini güçlendirmek,

*Yönetim Kurulunca belirlenecek esaslara göre, görev alanına giren konularda akademisyenlerin ve araştırmacıların yetiştirilmesi için imkânlar sağlamak; bu amaçla ödüller ve burslar vermek, yurt içinde eve dışında lisansüstü eğitim ve araştırma faaliyetlerini desteklemek,

*Bütünleşik Bilgi Sistemi dâhilinde kendi çalışma alanlarıyla ilgili ve öncelikli konularda projeler hazırlamak veya hazırlatmak,

*Yönetim Kurulunca belirlenecek esaslara göre Türk dili ile ilgili olarak üniversiteler, eğitim ve araştırma kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerce yürütülen eğitim ve araştırma faaliyetlerini desteklemek,

*Yönetim Kurulunca belirlenecek esaslara göre Türkçenin tanıtılması ve öğretilmesine yönelik yurt içinde ve dışında çalışmalar yürütmek, bu alanda yurt içinde ve dışında yürütülen çalışmaları desteklemek.

KHK'nin 13. maddesine göre TDK'de; Kurum Başkanı, Başkan Yardımcısı ve asli üyelerden bir Bilim Kurulu oluşturulmuştur. Eski kanunda 40 olan asli üye sayısı 20'ye düşürülmüştür. Eski kanundaki Yürütme Kurulları kaldırılmış, görev ve yetkiler Yüksek Kurum Yönetim Kurulunda toplanmıştır.

14. maddede, TDK'nin eskiden olduğu gibi üç tip üyesinin bulunacağı belirtilmiştir: Asli, şeref ve haberleşme üyesi.

Yine söz konusu KHK'ye göre; TDK hizmetlerini verimli bir şekilde yürütmek üzere 10 Yüksek Kurum Uzmanı, 20 Yüksek Kurum Uzman Yardımcısı, 3 Mali Hizmetler Uzmanı, 2 Mali Hizmetler Uzman Yardımcısı, 1 Strateji Geliştirme Müdürü, 2 İdari ve Mali İşler Müdürü ve 1 Kütüphane Müdürü kadrosu tahsis edildi. Önceki uzmanlar ve idari personel görevlerini sürdürmektedirler.

664 sayılı KHK'ye işlerlik kazandırmak üzere Yüksek Kurumca on bir yönetmelik çıkarılıp uygulamaya konuldu. Bu çerçevede 2013 yılında TDK'nin 20 yeni Bilim Kurulu üyesi belirlenip göreve başladı. 2016 sonbaharına kadar görevleri devam etti. Bilim Kurulunun kararı doğrultusunda TDK'nin yeni Bilim ve Uygulama Kolları şöyle oluşturuldu:

1. Türk Yazı Dilleri ve Ağızları Kolu
2. Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi Kolu
3. Yazıt Bilimi Kolu
4. Sözlük Kolu
5. Yayın ve Tanıtma Kolu
6. Dil Bilimi ve Dil Bilgisi Kolu

Kollar yanında komisyon ve çalışma grupları, üç dergi için yazı kurulları oluşturulmuştur.

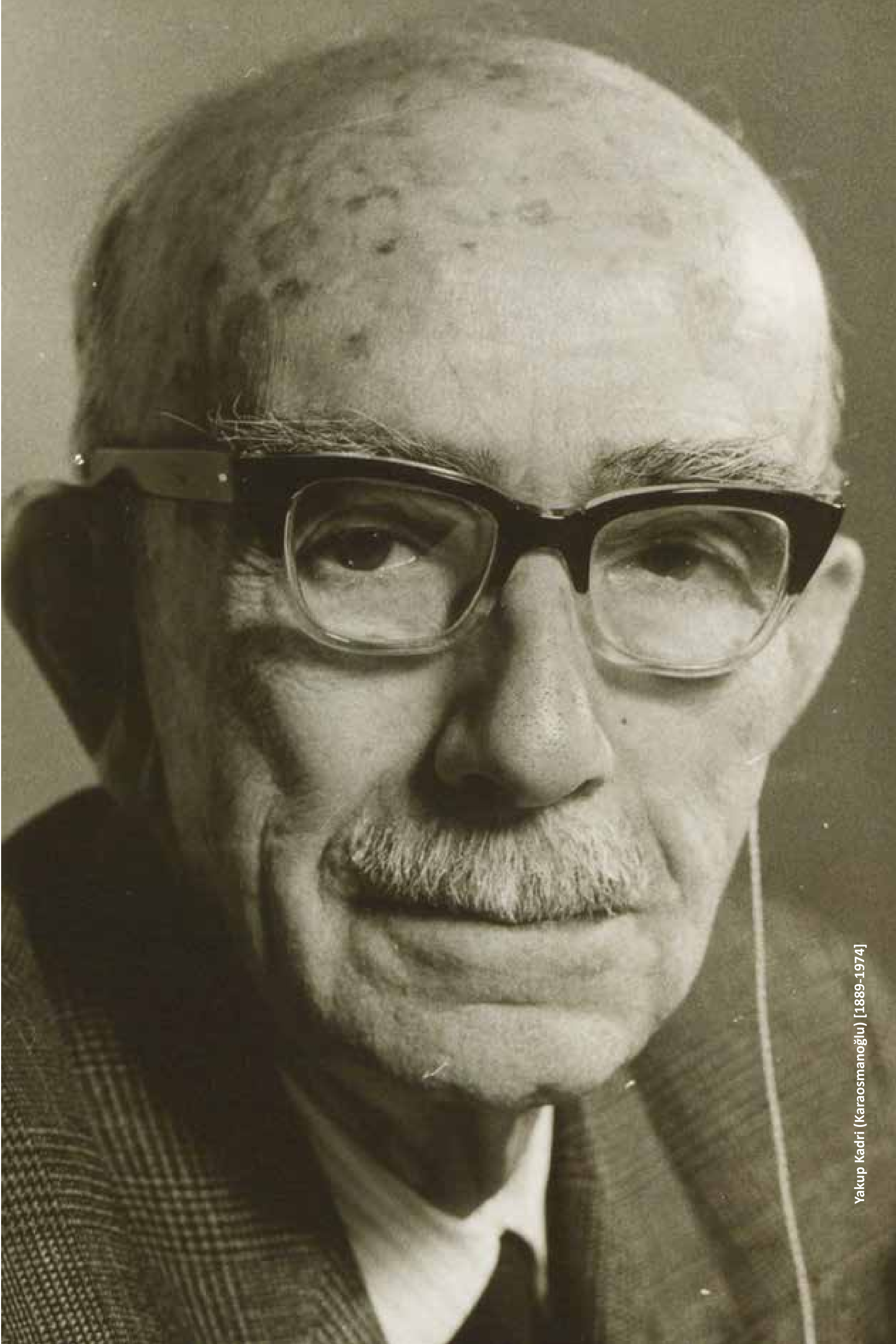
2018 yılında TDK'nin 34 Bilim Kurulu Üyesi belirlenip şu kollar marifetiyle çalışmalar yürütülmeye başlandı:

1. Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu,
2. Tarihî Türk Yazı Dilleri Bilim ve Uygulama Kolu,
3. Çağdaş Türk Yazı Dilleri Bilim ve Uygulama Kolu,
4. Dil Bilimi ve Dil Bilgisi Bilim ve Uygulama Kolu,
5. Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi Bilim ve Uygulama Kolu,
6. Yazıt Bilimi Bilim ve Uygulama Kolu,
7. Ağız Araştırmaları Bilim ve Uygulama Kolu,
8. Yayın Kolu.

Ayrıca altı alt komisyon görev yapmaktadır.

Devlet Bilim Kurumu Dönemi Çalışmaları (1983-2012)

Ağız araştırmaları alanında kullanılacak çeviri yazı alfabesi 1995 yılında belirlenmiş; Elazığ, Bingöl, Tunceli, Antalya, İzmir, Çankırı, Sakarya, Nev-

Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) [1889-1974]

şehir, Kütahya ve Kahramanmaraş illeriyle Türkiye'ye yerleştirilmiş Türk kökenli göçmenlerden ağız malzemesi toplanmış; eski yayınların yeni baskıları yapılırken otuza yakın yeni ağız araştırması yayımlanmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: *Kütahya Yöresi Ağızları* (1988), *Diyarbakır Ağzı* (1994), *Bartın Yöresi Ağızları* (1994), *Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler* (1994), *Urfa Merkez Ağzı* (1997), *Osmaniye Tatar Ağzı* (1997), *Keban Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları* (1997), *Zonguldak Bartın ve Karabük İlleri Ağızları* (1998), *Edirne İli Ağızları* (1998), *Kırşehir ve Yöresi Ağızları* (2000), *Ordu İli ve Yöresi Ağızları* (2001), *Diyarbakır Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağızları* (2001), *Aybastı Ağzı* (2002), *Kars İli Ağızları* (2002), *Uşak İli Ağızları* (2002), *Adana ve Osmaniye İli Ağızları I-II* (2006), *Artvin İli Yusufeli Uşhum Köyü Ağzı* (2006), *Doğu Türkistan Uygur Ağızları* (2008), *Eskişehir Mihalıççık ve Yöresi Ağızları* (2008), *Nahçıvan Ağzı* (2009), *Türkiye'deki Afgan Kazakları Ağzı* (2009), *Silifke ve Mut'taki Sarıkeçili ve Bahşiş Yörükleri Ağzı* (2009), *Muğla Yöresi Ağızları* (2013), *Lobnor Ağzı* (2013).

Dil bilimi alanında telif ve çeviri kaynak eserler yayımlanmış; mevcudu tükenmiş, aranan eserlerin yeni baskıları yapılmıştır.

Güncel *Türkçe Sözlük*'ün geliştirilmiş yeni baskıları 1988 (8. baskı), 1998 (9. baskı), 2005 (10. baskı) ve 2011 (11. baskı) yıllarında yapılmış, 10. baskıya kelimelerin söylenişini gösteren bir CD de eklenmiştir. 11. baskıda madde başı ve içi söz varlığı sayısı 122.423'e ulaşmıştır.

Sözlük Kolu, *Anayasa Sözlüğü* (1985), *İmla / Yazım Kılavuzu* (1985), *Okul Sözlüğü* (1994), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* (2007), *Türkçe Verintiler Sözlüğü* (2008), *17. Yüzyıl Türkçesi Söz Varlığı* (2011) yayımlamış; *Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü* çalışmalarında sona yaklaşılmıştır. 2012 yılında geliştirilmiş 27. baskısı yapılan *Yazım Kılavuzu*'nun ilköğretim öğrencilerine yönelik kısaltılmış şekli de öğrencilere sunulmuştur (2004).

Türkçenin çeşitli lehçelerinin sözlükleri hazırlanıp yayımlanırken (Karaçay- Malkar, Kıpçak, Kumuk, Tuva, Teleüt) iki dilli birçok sözlük da bastırılmıştır. Bu sözlüklerden bir bölümü şunlardır: *Almanca-Türkçe Sözlük I-II* (1993), *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük* (1995), *Türkçe-Sırpça Sözlük* (1997), *Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi, Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu* (1998), *İngilizce-Türkçe Sözlük I-II* (1999), *Altayca-Türkçe Sözlük* (1999), *Moğolca-Türkçe Sözlük I-II* (2003), *Hakasça Türkçe Sözlük* (2008), *Türkçeden Ermeniceye Mükemmel Lügat* (2009), *Ermeniceden Türkçeye Mükemmel Lügat* (2009), *Gürcüce Türkçe Sözlük* (2010), *Uygurca Çince İdikut*

Sözlüğü (2012), *Urdu Türkçe, Türkçe Urdu Sözlük* (2012), *Rumence Türkçe Sözlük* (2013), *Hindî Türkçe Sözlük* (2013).

Sözlük Kolunun yaptığı önemli çalışmalardan biri de Cumhuriyet öncesi hazırlanmış, bir kısmı basılmış eski sözlükleri günümüz yazı diline aktarmaktır. Bu çerçevede yayımlanan önemli sözlükler şöyle sıralanabilir: *Lehcetü'l Lügat* (1999), *Burhân-ı Katı* (2000), *Lehce-i Osmânî* (2000), *Mükemmel Osmanlı Lügati* (2002), *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye* (2003), *Yeni Türkçe Lügat* (2004), *Resimli Türkçe Kamus* (2004), *Lügat-i Cûdî* (2006), *Müntahabât-ı Lügat-ı Osmâniyye* (2009), *Ahterî-i Kebir* (2009), *Mukaddimetü'l Edeb* (2009), *Kâmus-ı Türkî* (2010), *Lügat-i Halîmî* (2013).

TDK'nin önemli çalışmalarından biri de bilim terimleri sözlükleri hazırlayıp bilim çevrelerinin ve öğrencilerin hizmetine sunmaktır. Devlet bilim kurumu döneminde üretilen ve yayımlanan terim sözlükleri şunlardır: *Gramer Terimleri Sözlüğü* (1992), *Halk Dilinde Sağlık Deyişleri Sözlüğü* (1992), *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu* (1993), *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü* (1994), *Nükleer Enerji Terimleri Sözlüğü* (1995), *Biyoloji Terimleri Sözlüğü* (1998), *Açıklamalı Fizik Kimya Matematik Ana Terimleri Sözlüğü* (2007), *Bilgisayar Terimleri Karşılıklar Kılavuzu* (2008), *Veteriner Hekimliği Terimleri Sözlüğü* (2009), *Su Ürünleri Terimleri Sözlüğü* (2009), *Kimya Terimleri Sözlüğü* (2011), *İktisat Terimleri Sözlüğü* (2011), *Otomotiv ve Hafif Araç Terimleri Sözlüğü* (2013), *Malzeme Bilimi ve Mühendisliği Terimleri Sözlüğü* (2013), *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü* (2013).

Gramer Bilim ve Uygulama Kolu, bir yandan Türkiye Türkçesi ve Tarihî Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi çerçevesinde eski sarf (dil bilgisi) ve nahiv (söz dizimi) kitaplarını günümüz yazı diline kazandırırken diğer yandan Türkiye Türkçesinin ve Türkçenin lehçelerinin tek veya karşılaştırmalı gramerlerini yayımlama yönünde çalışmış, yirmiyi aşkın yayın yapmış ayrıca Türkiye Türkçesiyle ilgili temel gramer kitaplarını bastırmıştır: *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri* (1994), *Kıpçak Türkçesi Grameri* (1994), *Gagavuz Türkçesi Grameri* (1996), *Karahanlı Türkçesi Grameri* (1996), *Türkçe Sarf ve Nahiv* (2000), *Özbek Türkçesi Grameri* (2000), *Etmek Fiili ile Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamamlayıcıların Kullanılışı* (2001), *Müyessiretü'l-Ulûm* (2002), *Türkiye Türkçesinde Orta Hece Düşmesi* (2002), *Türkiye Türkçesi Grameri / Şekil Bilgisi* (2003), *Türkçede Şahıs Zamirleri* (2004), *Türkçede Fiilimsiler* (2004), *Kavâid-i Lisân-ı Türkî* (2004), *Yeni Türkçe Sarf ve Nahiv Dersleri* (2004), *Üss-i Lisân-ı Türkî* (2006), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I / Fiil Basit Çekim* (2006), *Türk Dilinin Sarf ve Nahvi* (2006), *Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış Deyimleşmiş Birleşik Fiiller* (2008), *Nev Usûl*

Sarf-ı Türkî (2009), *Türkiye Türkçesinde Eylemsi* (2009), *Eski Uygur Türkçesi Grameri* (2012) gibi.

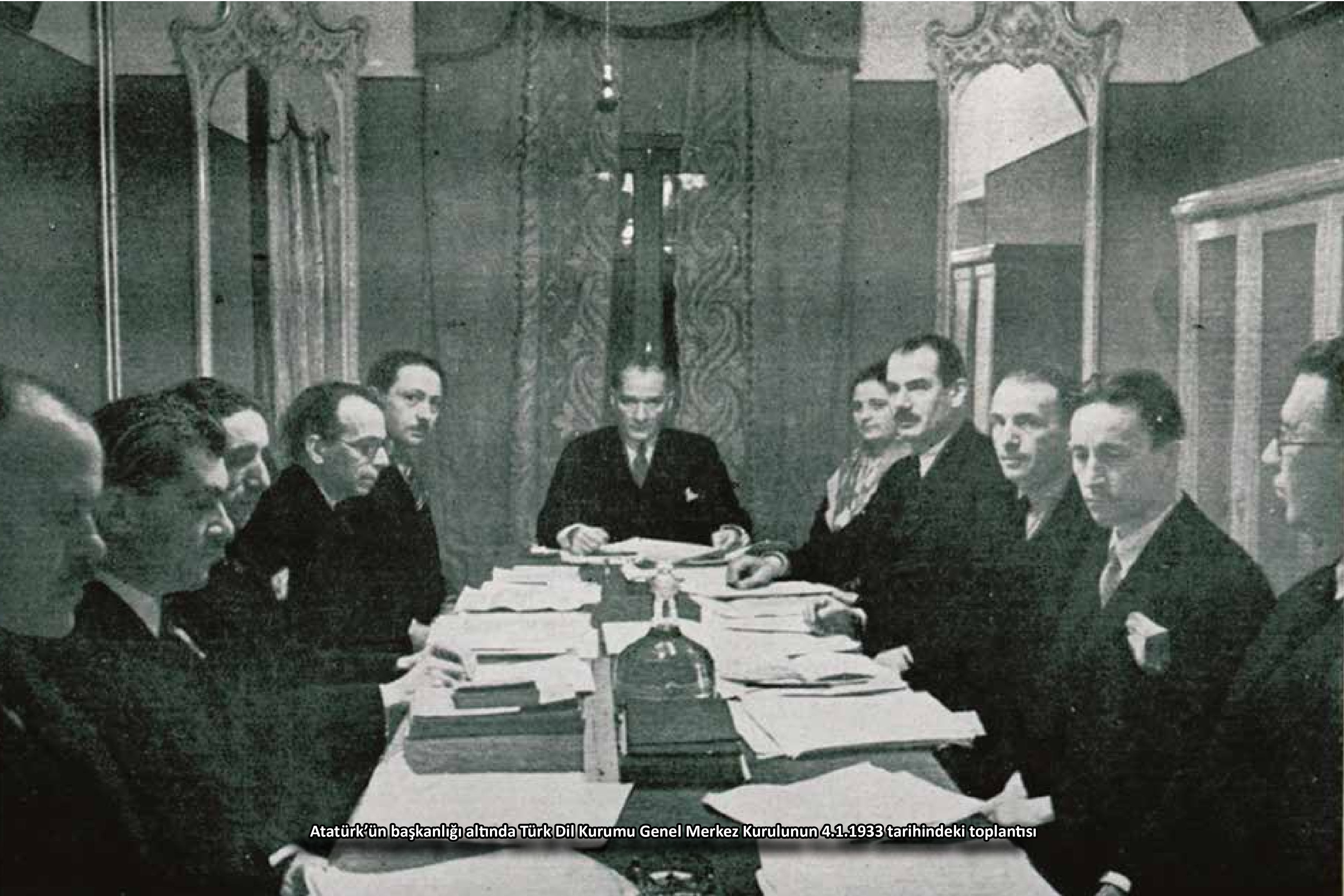
TDK'de bazı uzun süreli işler için kollar dışında veya kollara bağlı olarak projeler hazırlanmakta, bu çalışmaları yürütmek üzere çalışma grupları görevlendirilmektedir. Yeni dönemde ele alınan ve pek çok yayın ortaya konulan projelerden bir bölümü şöyledir: Türkiye Türkçesi Sözlükleri Projesi, Karşılaştırmalı Türk Lehçe ve Şiveleri Sözlüğü-Grameri Saha Araştırma Projesi, Türkiye Türkçesi ve Tarihî Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi, Göktürk (Runik) Yazılı Belge Yazıt ve Anıtları Albümü Projesi, Türk Dünyası Destanlarının Tespiti Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması Projesi, Radyo ve Televizyonlarda Türkçenin Kullanımı Projesi, Yabancılar İçin Osmanlıca Yaz Okulu Projesi, Türkçeye Emek Verenler Projesi, Ahmet Midhat Efendi Bütün Eserleri Projesi, Türklük Bilimi Çeviri Projesi.

Kurum; mevcudu biten, aranan yayınların yeni baskılarını yaparken telif yeni eserlerle de yayınlarını zenginleştirmiştir. Eski yayınlarından en çok baskısı yapılanlara birkaç örnek: *Türkçenin Grameri* (11. baskı), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* (10. baskı), *Divanü Lügat-it Türk* (6. baskı), *Atatürk'ten 20 Anı* (6. baskı), *Eski Türkçenin Grameri* (5. baskı), *Biyoloji Terimleri Sözlüğü* (5. baskı), *Her Yönüyle Dil* (5. baskı), *Geometri* (4. baskı), *Tarama Sözlüğü* (4. baskı), *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler* (4. baskı).

Yeni baskı yayınlarla TDK'nin 1983'te 518 olan yayın numarası, 01 0cak 2014 itibarıyla 1095'e yükselmiştir ki bu sayıya ikinci ve sonraki baskılar dâhil değildir. Kitap yayınları içinde bazı külliyatlar ile proje yayınlarının özel bir yeri vardır. 2014 yılı başına kadar, *Türkçeye Emek Verenler* Dizisi'nden 93, Türk Dünyası Destanlarının Tespiti Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması Projesi'nden 55, Ahmet Midhat Efendi Bütün Eserleri Dizisi'nden 17, Ruşen Eşref Ünaydın Bütün Eserleri Dizisi'nden 14, Güzel Yazılar Dizisi'nden 10, Samipaşazade Sezai Bütün Eserleri Dizisi'nden 3 kitap yayımlanmıştır.

Süreli yayınlardan aylık *Türk Dili* dergisi Ocak 2014'te 745. sayıya, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 2010/2. sayıya, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 33. sayıya ulaşmış durumdadır. *Türk Dili*'nin özel sayı geleneği sürdürülmekte, mevcudu biten özel sayıların da yeni baskıları yapılmaktadır.

TDK; kitap, süreli yayın yaparken halkın yayınlarından geniş ölçüde yararlanmasını sağlamak amacıyla en çok talep edilen yayınlarını Genel Ağ / İnternet yoluyla kamuoyuna sunmuştur. 1997 yılından itibaren bölüm

Atatürk'ün başkanlığı altında Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulunun 4.1.1933 tarihindeki toplantısı

bölüm kullanıma sunulan materyal, 2013 sonunda çok önemli bir sayfa sayısına ulaşmıştır:

a. Sözlükler: *Güncel Türkçe Sözlük, Sesli Türkçe Sözlük, Büyük Türkçe Sözlük* (söz, terim, deyim ve ad olarak 616.767 söz varlığı), *Kişi Adları Sözlüğü, Türk Lehçeleri Sözlüğü, Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü, Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, Eş ve Yakın Anlamlı kelimeler Sözlüğü, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Tarama Sözlüğü, Zıt Anlamlı Kelimeler Sözlüğü, Ekonometri Terimleri Sözlüğü, Türk İşaret Dili Sözlüğü, Yazım Kılavuzu, Divanü Lügati't-Türk Sözlük Veri Tabanı.*

b. Süreli Yayınlar Veri Tabanı (üç derginin bütün sayıları)

c. TDK Kitaplığı Kataloğu

ç. TDK Kitaplığı El Yazması Nadir Eserler Veri Tabanı

d. *Nutuk* Veri Tabanı

e. Uygulamalar Veri Tabanı (Sıkça Yapılan Yanlışlara Doğrular, Sıkça Karıştırılan Sözler, Yabancı Sözlere Karşılıklar).

TDK; 1983-2013 döneminde Ankara, taşra ve yurt dışında üniversite, valilik, TRT ve basın kuruluşlarıyla iş birliği yaparak çok sayıda kongre, sempozyum, panel, seminer ve konferans düzenlemiştir. Türk dili alanındaki bilimsel çalışmaların ortaya çıkarılıp tartışılmasını, yayımlanmasını sağlamak amacıyla dört yılda bir düzenlenen Türk Dili Kongreleri / Kurultayları 1988, 1992, 1996, 2000, 2004, 2008 ve 2012 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, özel dil edebiyat konularında çok sayıda sempozyum, çalıştay düzenlenmiştir. Türk diline hizmet eden büyük yazarlardan Kaşgarlı Mahmud (2008, Doğumunun 1000. Yılı), Yusuf Has Hacip (2009, Doğumunun 990. Yılı) ve Evliya Çelebi'nin (2011, Doğumunun 400. Yılı) millî ve milletlerarası birçok toplantı düzenlenerek gereği gibi anılması sağlanmıştır. TDK'nin 70, 75 ve 80. yılları özel programlarla kutlanmıştır.

TDK Arşiv ve Kitaplığı bu dönemde yeniden düzenlenmiş, etkin ve verimli hizmet vermesi sağlanmıştır. Kitaplıktaki yazma ve nadir eserlerin taranıp sanal ortama verilmesi işi 2013 yılı sonunda tamamlanmıştır. 2013 yılı sonu itibarıyla kitaplıkta bulunan materyal sayısı şöyledir: 47.713 kitap, 688 yazma eser, 305 mikrofilm, 1.121 tez, 8.865 cilt süreli yayın, 288 DVD / CD.

Türk diline hizmet, Türkçenin doğru ve güzel kullanılması, iş yerlerine Türkçe isimlerin verilmesi konularında ödül verilmesi bu dönemde de sürdürülmüştür. Ödüller; Karaman Dil Bayramı (13 Mayıs), Dil Bayramı

(26 Eylül) ve TDK'nin kuruluş yıl dönümlerinde (12 Temmuz) verilmiştir. En çok ödül, TDK'nin 80. kuruluş yıl dönümü töreninde sahiplerine sunulmuştur.

Kurum, 1983 öncesi Türk dili öğrenimi gören az sayıda öğrenciye burs vermişti. 1983 sonrası iki ayrı yönetmelik (Burs ve Destekleme) çıkarılarak yükseköğrenim öğrencilerine burs, yüksek lisans öğrencileri ile bilim adamlarına destekleme yardımı yapmaya başlamıştır. Bunların sayısı 2006'da artırılmış; yabancı uyruklu öğrenciler de burs alabilmiştir. 2006-2013 yılları arasında 676 lisans, 145 yüksek lisans, 26 doktora öğrencisiyle yabancı uyruklu 49 yüksek lisans ve 24 doktora öğrencisi burslardan yararlanmıştır.

TDK'nin hizmet verdiği Ankara Kavaklıdere Atatürk Bulvarı 217 numaralı binanın eski ve yeni bölümleri 2010 yılında onarılmış, tesisat yenilenmiş, gelişmiş bir bilgisayar donanımı kurulmuştur.

Kaynaklar

Akalın, Ş. Halûk, "Kuruluşunun 77. Yılında TDK", *Türk Dili*, S 691, 7 / 2009, s. 3-13.

Celepoğlu, Ayşegül, *TDK'nin Kurucu Başkanı Sâmih Rifat Hayatı ve Eserleri*, TDK Yayınları: 533, Ankara 2008, 343 s.

Karaçalı, Ali- H. Emre PEKYÜREK, *Bin Bir Kitap, TDK Yayın Kılavuzu*, TDK Yayınları: 1017, Ankara 2010, 540 s.

Tan, Nail, *Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu*, TDK Yayınları: 787, Ankara 2001, 344 s.

________, *Atatürk ve Türk Dil Kurumu*, 2. bs., TDK Yayınları: 863, Ankara 2010, 174 s.

TDK, *Türk Dil Kurumunun 40 Yılı*, Ankara 1972, 186 s.

________, *Türk Dil Kurumunun 51 Yılı*, Ankara 1983, 144 s. (Teksir yayın)

________, *Kuruluşundan Günümüze TDK/Nizamname, Tüzük, Yasa ve Yönetmelikler*, TDK Yayınları: 892, Ankara 2007, 352 s.

________, *Yıllık Faaliyet Raporları*.